

La crisi de l'educació com a crisi filosòfica

Francesc Morató*

Resum

Normalment, els professors actuem com si poguéssim evitar la resposta a qüestions del tipus: què és una lliçó o quina és la diferència entre dos éssers humans, o si hi ha cap diferència significativa entre l'escola secundària, les escoles especialitzades o la universitat. O també què hauria d'ensenyar-se primer, com a fonament de la resta i què després. Les respostes, o no respostes, a aquestes qüestions, impliquen decisions filosòfiques de primer ordre. Ignorar-les té conseqüències en el conjunt del procés de maduració i educació. En algun sentit, sofrim en el nostre treball, un dia rere l'altre, les pressions pròpies de factors tan moderns com l'especialització científica, la divisió del treball o l'elitisme polític. En qualsevol cas, atensem poc al llegat de la tradició filosòfica. Aquí, en canvi, maldem per demostrar que ens ajuda poc la sempre activa i creixent separació entre, d'una banda, les ciències formals, naturals, humanes i socials, i de l'altra, la filosofia. Igualment, succeeix quan parlem de relacions en l'àmbit dels negocis, la política, o les relacions humanes quotidianes. Per tant, es pretén explicar la necessitat superior de la filosofia per combatre la burocràcia, la qual gradualment abandona el rol de mitjà que teòricament hauria de servir els nostres objectius, per esdevenir objectiu ella mateixa.

Paraules clau

escola secundària, filosofia, famílies, nihilisme del jovent, burocràcia educativa

Recepció original: 3 de febrer de 2015

Acceptació: 30 de novembre de 2015

Publicació: 1 de juliol de 2016

Alain i Gentile

Fins i tot per part d'aquells que lamenten la situació, la crisi *valenciana* de la filosofia en l'educació, particularment en l'ensenyament secundari, no passa de ser una qüestió gremial¹. En la major part de casos, els implicats semblen animats, encara que rarament en siguin conscients, del supòsit que reclou el problema en *assumpte de filòsofs*, que s'arranjaria –això confiant amb la sinceritat dels solidaris– amb un retorn al treball d'un ahir pròxim encara en la memòria de tothom. De fet, pense que no ha estat mai vençut l'optimisme de qui pensa que en un futur no massa llunyà, s'imposarà la sensatesa i les coses tornaran a ser més o menys com havien estat sempre.

La perspectiva d'aquest treball és ben diferent. En primer lloc, perquè nega el caràcter *parcial* del problema i, sobretot, nega que la resta de matèries que configuren els programes educatius puguin eixir-ne inafectades, i, al seu torn, no projectar-ne conseqüències. Subsidiàriament, també nega que el començament de la crisi coincideixi amb les retallades pel que fa als horaris o en la pèrdua efectiva de pes pel que fa als currículums de les distintes especialitats. En aqueix sentit, és difícil replicar que la filosofia, si no morta, estigués ja greument malalta des de que hom l'obliga a conviure amb col·legues que no empren altra eina per ensenyar la història més que la memòria mecànica; per la

(*) Professor de Filosofia a l'institut d'educació secundària Rascanya i a la Universitat de València. S'ha especialitzat en la filosofia italiana, en la línia d'Emanuele Severino, sobre qui va realitzar la tesi doctoral. Adreça electrònica: francescmorato@hotmail.com

(1) Aquest text fou presentat al XX Congrés Valencià de Filosofia, celebrat a Benimodo del 10 al 12 d'abril del 2014. Agraïxo als organitzadors de la Societat de Filosofia del País Valencià el permís per publicar-lo.

matemàtica, la invocació constant de la plena objectivitat, sense fer-hi esment a les discussions i polèmiques a l'interior del millor d'aquesta ciència. Unes ciències en conjunt –les que hem anomenat i les que no– que, en general i en l'àmbit de l'ensenyament secundari, semblen còmodes instal·lades en un positivisme tan acrític amb si mateix i les pròpies possibilitats com ho era un segle i mig enrere. Que, a més, imposen uns mètodes, uns ritmes, unes prioritats. Si les altres assignatures han d'haver impartit tal contingut el dia D, sense cap possibilitat de modificació, ni que siga per una tan esporàdica com interessant discussió o polèmica suscitada a classe, aleshores a la filosofia li queda molt poc marge d'acció, tret del pur voluntarisme del nedar contracorrent, a l'espera que arribe una llei que certifique la defunció d'un malalt del qual el seu entorn fa molt temps que en prescindeix.

Conseqüentment, erràriem greument si ens limitéssim a considerar la quasi impossible situació en què es troba l'assignatura, una mera anècdota esdevinguda després d'un seguici de decisions desafortunades per part d'agents que en res no haurien pensat menys que en coordinar-se, mentre obeïrien la moda del temps que corre. Unes vegades, per fer lloc a altres assignatures considerades «instrumentals»; altres per introduir-ne de noves «actuals» (tecnologia –no pràctiques de laboratori de física, química o biologia; creixement espectacular del temps concedit a l'educació física). Altres en acceptar resignadament l'exclusió nostra d'impartir una assignatura en què, lògicament, teníem tantes coses a dir els professionals de la filosofia, com ara Ciències del Món Contemporani. Altres, en assistir impotents a un procés d'especialització precoç que omple el currículum de noves assignatures que difícilment poden funcionar un cop perduda la relació amb un tronc comú, les anomenades optatives. Fa molts anys, en la seua gra i pòstuma obra, *Genesi e struttura della società*, G. Gentile ja denunciava la vigència del que anomenava «prejudici de les vocacions», en tant que greument perjudicial per a qualsevol projecte d'educació integral. I abans ho havia fet el francès Alain amb l'habilitat que el caracteritzava:

Reclutament de l'elit, instruir els que en són dignes. Som-hi; això, però, no és més que un començ. La idea cristiana ens empeny més enllà. En cas de dubte, cal batejar. La democràcia no s'hi pot equivocar. Descansa (mal que li pese) sobre les llums de tots, i sobre la instrucció, impartida amb més força, amb més obstinació sobre aquells que en semblen menys dignes. És un pecat contra la Justícia i la Caritat cedir front a les aptituds i permetre una elecció. Cert, aquesta elecció és cega; per a elegir cal conèixer. Hom es comporta estúpidament si accepta que la minyona, l'obrer fabricil, la carnissera decideisca que el seu fill no faça llatí i ignore la poesia i les matemàtiques. En tant que el pitjor és que l'elecció dels pares és sempre la de l'infant. Significa, renegar dels vertaders ancestres. (Alain, 1986, p.346)

Evidentment que ací no puc ocupar-me de la coincidència del més gran filòsof en l'òrbita del feixisme, amb un dels portaveus més originals del radicalisme francès. Em conforme que aquesta, diguem-ne, transversalitat ideològica, desperte la nostra curiositat. La qual, per força, ha de continuar finalment en acceptar el que és una retallada via nomenclatura: Filosofia i Ciutadania –que o bé és un pleonasma o un deliberat engany del que la filosofia ha estat sempre: ciutadania, certament, tant o més que la crítica de les seues versions planes i toves, políticament partidistes i interessades. A les políticament molt incorrectes *Consideracions d'un impolític*, publicades a la fi de la Primera Guerra Mundial, Thomas Mann escrivia: «la teoria segons la qual l'educació cívica seria l'educació, és pròpia d'un romanticisme dolent». Romanticisme dolent que em sembla, en canvi, és la religió professada per tots els ponents de normes educatives que, en menor o major intensitat, han fet el possible en els darrers trenta anys per retallar les hores de filosofia i que, per suposat, ni s'han llegit Mann, ni, si ho han fet, se'ls ha passat

pel cap concedir-li algun crèdit. No fóra que per un moment, ni tan sols mínimament, hagués trontollat el seu evangeli de dogmes i certeses, i que a continuació ho hagués fet el seu estatus. L'escriptor alemany encara en deia una altra de decisiva en detectar el que per a ell eren trets fonamentals de l'educació moderna: l'elevació d'allò social a consagració religiosa i la implantació de la moral utilitària. La suma d'ambdós sembla exigir el sacrifici immediat de la filosofia, per força impertinent. Més endavant, trobarem alguna altra absència sorprenent entre les muses que han inspirat els nostres apòstols, tot i que ningú haja arribat tan lluny, per bé que anaven preparant el terreny, com el ministre Wert.

Inoportuna filosofia

El més important és haver defugit, en els texts en què s'han plasmat els diversos currículums, el reconeixement d'una filosofia, des de la qual s'adoptaven uns criteris o altres. La qual, com tota filosofia seriosa, no pot evitar tornar una i altra vegada sobre les qüestions que la majoria creu poder contestar en plena coincidència amb l'esperit de la seua època. És a dir: no contestar, limitar-se a apuntar-se al carro de la majoria –la qual cosa pot ser de tot, menys filosofia. I quines serien les qüestions que la majoria considera aclarides? Per exemple, i en sentit propedèutic: què és la secundària? O, també, què és una classe? Quin grau d'especialització cal, o no, exigir a aquest nivell i a aquestes edats? Només un cop respostes aquestes preguntes, podrien aspirar a alguna coherència els calendaris i els horaris, la distribució del temps, les proves avaluadores amb vocació d'objectivitat. Si l'elecció és la contrària, si les preguntes filosòfiques queden sistemàticament posposades per necessitats burocràtico-defensives (que ens cobrisquen les esquenes), resultarà inevitable anar a cegues, no sabrem mai què podem esperar dels nostres companys, ni tampoc què podem oferir-los. Més en concret: més enllà del que diguen els temaris més o menys consensuats, mai no sabrem què és allò inicial amb què hauríem d'intentar engrescar per primer cop al neòfit de filosofia, i al neòfit de quasi tot. O haurà de consentir resignadament que cadascú campe per on pugui, mentre contribueix decididament a la tan difosa creença que la filosofia és *subjectiva*, mentre que la ciència no es veu afectada per cap ombra de dubte en tots i cadascun dels passos que fa, ni tampoc en mirar enrere. Parle, òbviament, d'un nivell molt primari, però és que estic convençut que si no eixim al pas dels tòpics que arranquen ja del nivell primari, mai no podrem «salvar» la filosofia.

Abans del desplegament de qualsevol contingut erudit (com pugui ser la història de la filosofia o tal o qual període o autor), abans d'instal·lar-nos en les còmodes i protegides dependències de cadascuna de les especialitats, hauríem d'esforçar-nos a demostrar que no hi ha millor instrument que la filosofia per deixar de ser un estrany al món. Per exemple, si un alumne es troba davant d'un currículum per força dispers i sense poder evitar l'aparença d'agregat de parts (especialitats), la filosofia podria dir-li que, malgrat totes les aparences, el nexa comú, vist sobretot des del temps actual, el constitueix el domini científicotècnic del món. Si es troba davant de la pluralitat de valors, la filosofia aprofitarà per reconèixer fins a quin punt, malgrat la diversitat innegable, el món que tenim a la vora ha decidit el respecte de les majories, alhora que és ben conscient del suport tecnològic. Només a partir de l'aclariment del present i l'immediat, tindrà sentit el viatge cap al passat o l'allunyament tàctic del cercle que ens envolta i en què es trobem enxampats. Situació descrita amb precisió per Umberto Galimberti al seu *L'ospite inquietante*, que no és altra que l'adolescent en crisi crònica:

A aquestes formes de desfici se sol respondre amb aquell conjunt de reformes en què es tracta de l'autonomia de la gestió, la revaloració de la figura del director, incentius materials, nous programes ministerials duts a terme en funció dels nous perfils professionals, sistematització d'estudis, comissions d'experts, informatització d'açò i d'allò altre, llibres de text magnífics, cursos d'integració, cursos de reciclatge. L'únic factor desatès és el freqüent desinterès emotiu i intel·lectual de l'ensenyant, directament traspassat a l'estudiant, que entre els bancs de l'escola, acaba per trobar només allò que hi ha de més llunyà i abstracte en relació a la seua vida, en aquella càlida estació en què el saber no reïx, per defecte de transmissió, a convertir-se en aliment de la passió i el seu trajecte de futur. (Galimberti, 2007, p. 40)

Cap ensenyant de secundària estranyarà aquest discurs, ni cap ensenyant de filosofia allò molt poc que se sol comptar amb nosaltres.

Especialització i pragmatisme

Segurament tots estarem d'acord en el fet que un dels trets més característics de la socialdemocràcia, sorgida de Bad Godensberg (un districte de Bonn), ha estat la crida a la moderació, fins al punt d'haver, en la pràctica, abandonat objectius un temps considerats irrenunciabls per part de l'esquerra clàssica, tals com les superacions, o fins i tot: destrucció, si s'esqueia, de realitats tals com l'estat o el mateix mercat. Avui, per contra, no trobaríem gairebé ningú que discutirà la seua existència. Moderació, realisme, prudència han estat consignes inexcusables de la pràctica democràtico-esquerrana de les passades dècades. Excepció feta –mira quina casualitat!– del que hom li demana a l'educació. Ací no només han continuat els vells maximalismes, sinó que s'han radicalitzat. Ens hem acostumat a demanar-li a l'educació allò que no hauríem gosat demanar-li en l'ahir immediat al funcionament de la caixa on havíem depositat els nostres estalvis, ni li demanem encara avui al regidor d'urbanisme que tramita la requalificació del sol del qual som propietaris. Tant en un cas com en l'altre, temem –vulguem o no, ho confessem o no– interferir en el procés tècnic i fer que, al capdavall, el remei siga pitjor que la malaltia. Tot i que després acabe demostrant-se que la malaltia encara era molt pitjor del que al seu temps hom sospitava. Durant un temps, però, pocs són els que dubten que tècnicament parlant, cal deixar fer i no interferir-hi. Aquesta és l'actuació coherent des que hom considera que la divisió del treball, l'acotament de l'àmbit d'investigació i l'especialització científica, primer, no només són indefugibles (cosa que ningú no discutiria), sinó que, a més i sobretot, són hegemònics; fins al punt (i aquest és el seu segon tret) que saben poder permetre's un xic d'arbitrarietat. En termes més concrets, vull dir que ningú no demana –ni espera– al banquer o al regidor que siguen plenament, *totalment* democràtics en les seues decisions, en l'espera –això sí almenys mentre dura la confiança– que faran el millor, és a dir: el més convenient.

Totalitat (panta) és una categoria de plena filiació filosòfica. Al seu torn, Hegel diu que «la veritat és el Tot» i molt abans Heràclit parla d'*en panta*. Certament, la història de la filosofia recull altres tendències, algunes d'oposades. De l'escepticisme, materialisme i atomisme antics als moderns atomisme lògic i filosofia analítica, hom palesa el capteniment i desconfiança front a la retòrica, les grans declaracions de principis, les síntesis agosarades i impacients. Ara, la filosofia és aquell gènere que, per principi, no pot estalviar-se mostrar les pròpies regles amb què opera. En aquest cas concret significa que estem obligats a la retòrica –i qui sap si fins i tot també a una certa altivesa, imperdonable per aquells que no ens estimen massa– fins i tot en esforçar-nos a ser prudents, cautelosos i no aixecar castells en l'aire sobre modestos resultats. Estic convençut que no hi ha ningú més descarat que nosaltres –en el sentit que tenia el mot per a les velles del meu poble en aplicar-lo als xiquets que no sabien callar-se'n una, entre els quals,

com a futur entès (deixem-ho així), crec que em contava. També és, almenys segons Xavier Rubert, una característica de Susanita, l'amiga de Mafalda. Això no passa, òbviament, perquè fem malament la nostra tasca, sinó, precisament, quan la fem millor – almenys com jo esperaria que ho féra algú que admiràs i respectàs. Evitar la improvisació i les derives perifèriques potser siga obligat en explicar una ciència (tan se val si és natural, formal, humana o social), però resulta letal per al quefer imaginatiu de la filosofia. Senzillament, perquè la filosofia no pot prescindir del vagareig de la imaginació. Com tampoc pot prescindir d'un grau de concentració que és el que fa possible el que Ehrenzweig deia *scanning*, mirada o intuïció omnicomprensiva, que ell aplicava a la recepció de l'obra d'art, però que anys d'experiència m'han ensenyat que és igualment beneficiosa per a la filosofia.

Això, però, està ben lluny de significar necessàriament dispersió i caos. Es tracta només de la conseqüència lògica quan un ha decidit no procedir –o procedir obligat i amb desgana– a l'acotament arbitrari d'un camp d'investigació. Deixem que tracte d'explicar-me amb alguns exemples. L'economia actual, i abans que res aquella que, d'una manera més o menys elemental, les nostres escoles ensenyen a primer i segon de batxiller com a optativa i abans pot haver aparegut puntualment en les ciències socials de l'ensenyament obligatori, rarament se'n fa ressò d'allò que per a Aristòtil era particularment palès: la diferència entre economia i crematística. El més corrent és que des del primer dia de curs a l'alumne se li estiga explicant crematística amb el nom d'economia. Només un babau creurà que la cosa no passa d'ací, mentre es limita a passar pàgina amb tòpics tal com que «les coses canvien». El «canvi» següent serà el decantament per una lectura completament ahistòrica dels fenòmens econòmics, on tindrà perfecta cabuda aquella suggerència d'un premi Nobel de l'especialitat que exigia separar acuradament problemes de producció de problemes de distribució. La qual cosa, dit en un argot més impactant, significa que no importa tant el problema en augment de les desigualtats o, també, que cal fer l'impossible per desvincular economia de política. En aquest punt estarem en les antípodes de la filosofia i haurem assolit les costes de l'illa paradisiàca que alguns es pensen que és una ciència positiva. Ara, també les ciències positives –i l'economia no és precisament cap excepció– s'equivoquen –i fins i tot, fracassen– en allò que es raonable demanar-li no diguem ja a qualsevol ciència, sinó a qualsevol discurs impregnat de sentit comú i amb l'aspiració, tot el prudent i modesta que un vulgui, de dir una part, almenys, o una perspectiva, de com són les coses, en el món –comptant que els conceptes i el llenguatge amb què tractem de copsar-lo, també en formen part. Els silencis, quan no directament els errors de l'economia, en la prevenció, diagnosi i superació de la present crisi, resulten exemplars. Això no obstant, no crec que siguin molts, almenys entre els membres de l'anomenada comunitat educativa, els que ho tinguen en compte ni que siga per –no dic per decantar una decisió– albirar una ombra de dubte a l'hora de triar una assignatura que és una ciència «de veritat» i, a més, conté un fum de possibilitats «pràctiques», traduïbles en «eixides» professionals. Personalment, tinc molt poques esperances, a diferència del que pensen els positivistes ortodoxos i encara més els *populars* que l'aportació de proves siguin tan decisives per determinar conductes. El que passa amb l'economia n'és ben representatiu. El pes del costum i de l'atavisme en tenen tanta o més de responsabilitat. Però costa tant de reconèixer!

Creo que en les últimes dècades hem encetat un camí, aparentment sense retorn, de bifurcació entre les ciències socials i la filosofia, ocasionant una ferida mortal en les ja

prou amenaçades «lletres». Certament, sé que el que acabe de dir no resistiria una crítica provinent d'una posició mínimament formada, per no dir un poc erudita. Però he promès partir sempre en aquesta intervenció, independentment d'on arribem, i com a professor de secundària que cada dia va a les trinxeres (segons expressió de José Antonio Marina), partir d'allò més immediat, que, en aquest cas suposa afirmar als quatre vents que «la filosofia és de lletres», o no afirmar-ho, però creure-ho fermament o, encara pitjor, que és una *maria* que en res ha de contribuir a la realització del futur fet de seguretat i beneficis a l'alça, gràcies a la inclusió amb professions d'èxit, que les famílies reclamen. El cert és que a diari veiem com augmenten les hores de les ciències humanes o socials (de les altres en parlarem després), mentre es redueixen les de filosofia. No sé què en pensarien James, Dilthey, Weber, Moore, Aron si alçaren el cap i es trobaren com la seua obra avui s'utilitza com a arma llençada contra la disciplina en què es formaren. Encara que, potser, sospite, que encara n'estiga passant una de pitjor. Que s'estigui impartint unes *ciències socials* en què aquests autors hi figuren ben escassament i, si de cas, com a simpàtic passat d'un present contingut en el llibre de text, que és allò realment important, *actual i pràctic*. No són fantasies: si ho ha fet la facultat corresponent de psicologia amb la psicoanàlisi, pràcticament desapareguda com a aportació digna de respecte i consideració en determinades facultats, cap altra ciència, social o humana, hauria de sentir-se a recer. Tindríem així una psicologia, pedagogia, sociologia, economia que es considerarien elles mateixa científiques i impartibles a condició d'oblidar el seu passat gloriós, per no dir el seu passat filosòfic. Si dubten del que dic, només tenen que fer una ullada als llibres de text, als seus criteris del que consideren imprescindible per a una iniciació. Crec que proven sobradament el que dic. En el fons, repeteixen la mateixa jugada que hem vist en el cas de l'economia. La podríem resumir en l'equació: ciència com més allunyats ens mantinguem de plantejaments filosòfics que no defugen el clarobscur o l'ambigüitat; veritats que puguem resumir en frases de mitja línia i ressaltades en negreta, fàcils de memoritzar tant com d'oblidar un cop passat l'examen; saber enllaunat que no toque cap fibra afectiva ni, encara menys, desperte curiositat que empente a seguir cercant i seguir creixent.

Família i burocràcia

Fem ara un intermedi i després d'haver-nos ocupat de l'atac sofisticat que contra la filosofia exerceix certa manera d'entendre les ciències humanes o socials, i abans d'ocupar-nos del corresponent que li propinen les ciències formals i naturals, ocupem-nos d'una mera qüestió de logística –sempre hi ha algun poca-solta obsessionat en la incapacitat dels filòsofs per resoldre *qüestions pràctiques*. Des que vaig entrar en aquest ofici en què he desenvolupat l'engròs de la meua vida professional, i fins que me'n vaja d'ací poc, he assistit a successives onades –diguem-ne– *disciplinacistes* seguides, per sort, d'amplis períodes de desmemòria en què les coses han tornat a anar com han anat en la major part del temps del que hom té memòria. De repent, determinada junta directiva imbuïda de l'esperit d'una nova llei i amb afanys regeneracionistes, s'entestava en complir estrictament els horaris, informar els pares de les faltes en el mateix moment de produir-se, impedir les entrades i eixides d'alumnes del recinte fins i tot en horari d'esplai etc. De vegades, aquestes mesures contradeïen altres sostingudes ahir mateix. El cas més xocant és el següent: vam començar la transició educativa exigint la inserció dels centres en els barris i en la societat, i durant uns anys la cosa més o menys funcionà. Després, però, arribà la LOGSE i sobretot una obsessió per part de les autoritats només

superficialment laiques: la de palesar el dret de les famílies a disposar del seu fill a través del control del centre, segons el model patriarcal de sempre. Es pretenia que comunicació família-escola fóra fluida, cosa que tots podríem entendre, però també –cosa molt més discutible– que fóra homogènia. A l'estil de l'escola privada, car, un acudeix a l'escola privada per tal de garantir que l'*ideari* serà el propi de la llar. El resultat fou que vam haver d'oblidar-nos d'interaccions amb el medi sociocultural i posar reixes com més efectives millor. Les quals, inevitablement, generen tota una picaresca per ser burlades, no menys que una pila d'obligacions per al pobre mestre que ha de contraatacar. ¿Per què conte aquestes històries que al nouvingut a la professió li semblen batalletes de l'avi? ¿què tenen a veure amb el nostre tema? Els estudiants de filosofia de la meua generació, però també d'altres especialitats com psicologia o antropologia, recordaran, potser, que hi hagué un temps en què llegíem coses com *La mort de la família* de David Cooper o els escrits de R. D. Laing i al Rimbaud de «famílies quan us he odiat». En general, hi havia en l'ambient un cert qüestionament de la família, que no dic que haja deixat grans resultats, ni encara menys del que podíem esperar. Ara, tampoc semblen haver-se realitzat els projectes de Marx i això no els trau res del seu interès. I després, utopies al marge, ¿no serà que tot acaba deixant resultats encara que no previstos per ningú? Hauria que veure fins a quin punt l'autoritat patriarcal gaudeix de bona salut o ha augmentat la tolerància dins de l'*interior* familiar, per exemple, del 1970 ençà. El cas és que aquests discursos alternatius han preocupat molt poc als nostres diferents redactors de les lleis educatives. El seu discurs té molt més de catòlic que de qualsevol altra corrent de la modernitat. No llegir, no reparar en els autors citats, i altres, representa altra estocada a la filosofia i el motiu pel qual qui intenta ensenyar-la acaba passant-se l'esplai vigilant que els alumnes no se salten la reixa.

Quan dic aquestes coses sempre hi ha algú que creu véncer-me per KO en replicar-me, mentre s'erigeix en portaveu privilegiat de la república dels assenyats: «jo vull saber on està el meu fill» –com si jo volgués el contrari! i, sobretot, com si els mètodes emprats tal com van les coses serviren per quelcom més que per buscar un culpable que la pague, si és que passa alguna desgràcia. Suposant que tinga més sort, així i tot, el mestre d'ací que es jubile veurà com s'arronsa el seu temps de formació i recerca, mentre augmenten sense límit les tasques «assistencials», de vigilància i càstig –qui havia dit que els materials de què se servia Foucault s'esgotaven en les primeres dècades del segle xx? Si pensen que exagero, només els diré que fa només uns dies i després d'una onada de robatoris, el meu claustre li ha estat comunicada la decisió del consell escolar d'aprovar la instal·lació de càmeres, de moment al pàrquing... Si ens ho haguessen dit pocs anys enrere...!

L'altre percentatge importantíssim del temps del mestre de secundària és el destinat a programacions i memòries, que cada dia l'administració i les famílies volen més detallats, i els professionals s'avenen per tal de no ser trobats en falta i, en qualsevol cas, anticipar-se a les tempestes que ens poden esperar en la relació amb els pares, sobretot quan no hem aprovat els seus fills. Certament, no és una exigència privativa dels filòsofs, però són aquests els qui l'hauríem de patir més. Per bé que no se m'escapa que hi haurà gent del gremi que, fins i tot, argumente que és per això que ens paguen, i no per estar al corrent de les últimes tendències i investigacions que es fan arreu del món. He vist tants col·legues sucumbir a l'encís de la burocràcia, fins al punt d'oblidar gairebé allò en el qual es formaren! Tot i així, els filòsofs tenim Emerson que es preguntava: «pot Shakespeare parlar de Shakespeare, el matemàtic de les pròpies teories, l'heroi del propi

heroisme?». No serà més lògic que part de l'ésser Shakespeare, matemàtic genial o heroi no passe per no tornar contínuament sobre els propis passos, car no poden perdre energies per tal d'anar sempre endavant? Croce, en el mateix sentit, també avisava de la repugnància de l'esperit en haver de retornar a allò ja fet, per reprendre-ho de bell nou. Doncs bé, els petits filòsofs que ens esforcem en l'ensenyament de la matèria, cas d'identificar-nos amb el model que se'ns proposa, haurem d'exercir d'antiEmerson o anti-Croce. Ningú no s'ha de preocupar ni del nostre progrés ni de les nostres llacunes d'ignorància. Si no tenim temps, si se'ns prohibeix la improvisació, si no es valora la formació continuada, si mil ulls miren la lletra i cap l'esperit, no quedarà altre remei que formular: Per què la filosofia a l'escola? O, un cop posats: Per què la filosofia a qualsevol indret?

Deixem ara que cite a un clàssic:

Què passa? Doncs que són els pares els que els mereixen els pitjors retrets, perquè no volen que els fills pugen sota una disciplina severa. En primer lloc, funden les seues esperances en l'ambició. Després, quan s'afanyen a fer reals aquests desitjos, avien el fòrum juvenalla encara verda de coneixements i infonen l'eloqüència, la inigualable grandesa de la qual reconeixen, en nens gairebé d'engué. Si permetiren que les tasques es feren pas a pas, de manera que els joves estudiants s'amararen de les lectures serioses, que es formaren les consciències amb els preceptes de la filosofia, que proferiren paraules en estil vigorós, que escoltaren amb cura allò que volgueren imitar i es ficaren que tot el que agrada a la canalla no val res, aleshores aquella gran oratòria recuperaria el seu pes i la seua autoritat. Ara, però, la quitxalla fa el trapejall a l'escola, el jovent és la riota de tot el fòrum i, cosa, més vergonyosa encara, a les velleses ningú no vol reconèixer que, de jove, va estudiar malament. (Petroni, 1988, p. 18)

Si no fóra per la referència al «fòrum» qualsevol pensaria que només es tractaria d'una de les proclames habituals dels ensenyants que anem per a vells i ens enrabiem amb el tram final del que ens ha tocat viure en la nostra vida professional. Però no, pertany al *Satiricó* de Petroni i corprèn el que es diu a l'última frase: l'oblit ancestral dels errors comesos per un mateix per tal de poder-los repetir fil per randa. Mentida pactada que, però, resulta irrenunciable perquè tot continue igual. Això explicaria que tantes «renovacions pedagògiques» hagen quedat no només en un pur no-res, sinó que s'hagen convertit en el millor mitjà per ocultar que hom està incorrent en els pitjors errors de sempre. Mai com ara s'han fet tants exàmens, mai com ara hi ha tant de neguit dins les aules, mai com ara l'amenaça de les notes constitueix l'únic mitjà de mantenir unes mínimes condicions de convivència. Mai com ara havia crescut tant la desconfiança alumne-mestre. I el que pot convindre per a mantenir una aparença de normalitat en altres assignatures (ja s'apanyaran si es conformen amb tan poc), resulta letal per a impartir filosofia que –tots hi coincidirem– s'avé poc a la proliferació d'exàmens, amb l'estrés i amb les amenaces. ¿En quants fragments hauríem de dividir els texts de Plató, Descartes o Nietzsche per tal que la, per altra banda comprensible, facilitació no acabaria per perjudicar el *scanning* de què parlàvem abans? ¿Quin favor li farà a l'aprenentatge que hom espera de la classe de filosofia si va seguit, avui, d'un examen d'història i, a rengló seguit de la classe de demà d'un de matemàtiques?

Una possible entesa

Com ja hem dit, els processos de divisió i especialització del saber són un obstacle. Ara bé, l'obstacle no és insuperable si se'l mira amb honestedat i generositat intel·lectuals, si se'l manté dins dels límits en què pot resultar útil i hom no el trasllada mecànicament a un àmbit en què pot resultar perjudicial. Tractaré d'explicar-me. Avui es parla molt de l'ascens dels populismes arreu del món, també a Europa, i poques vegades hom rela-

ciona aquest fenomen ni amb la filosofia ni amb l'educació. Els *especialistes*, periodista o científic social, diuen no dispondre ni de temps ni d'espai per entrar en aquestes «subtils», al més que poden arribar és a no negar-li interès a la cosa, tot i que ells prefereixen, per sobre de tota altra consideració, fer-se entendre amb missatges fàcilment assimilables, que «peguen», que volen d'un oït a l'altre, que no els aturen les diferències de formació, que tothom se senta anacrònic cas de prescindir-ne. Així un polític, Ernesto Galli della Loggia, jutjava el primer triomf de Berlusconi com el triomf del «sentit comú» de «l'home del carrer» interessat per qüestions «concretes» (salari, vacances, consum) i no per les grans qüestions ideològiques que sempre han sorgit preferentment a l'interior de l'esquerra. D'antuvi, em fa molta gràcia allò que sentim tan sovint com a «problemes concrets que preocupen als ciutadans». Primer de tot hauria que preguntar-se si existeixen «els problemes abstractes que no preocupen ningú» o, si, altre cop, incorrem en un pleonasme. En aquest cas, però, es tractaria d'un pleonasme més que ingènuament explicatiu, interessat. Si per un moment fem cas a la lògica hegeliana, no hi ha cap determinació que pugui subsistir sense negar el seu contrari i, consegüentment, d'una manera o altra, unida a ell. Així «problemes concrets que preocupen a la gent» suposa l'existència de «problemes abstractes que deixen a tothom indiferent». I si fem costat a la lògica del «sentit comú» i de «l'home del carrer», o gràcies a la filosofia (m'he fet molt mal pensant) o molt m'haig de témer que els «problemes abstractes» són els nostres de filòsofs, sí, però amb el mateix dret, de matemàtics, de físics, d'economistes seriosos, els quals, pel seu bé, no haurien de romandre indiferents a allò que hom vol fer amb nosaltres. «Abstracte» en la semàntica de científics socials com el citat, però també per part d'un ús del llenguatge extremadament pervers, és sinònim d'inútil. ¿I qui amb dos dits de trellat pot creure que el matemàtic en ocupar-se dels problemes que li suposa, posem per cas, el concepte d'infinít que, al capdavall, fa costat al que puguem especular de física i d'astronomia, fa quelcom d'inútil? I si ningú dels ací presents ignora que la definició aristotèlica de la física ha resistit tots els canvis de paradigma, pot ignorar-ho qui ensenya física, tot i que els filòsofs l'atruquem cap al significat de l'esdevenir, no per desig de complicar-li la vida sinó en un intent de demostrar que el significat ha romàs intacte, tot i no negar la importància dels canvis esdevinguts? Problemes com aquests els trobarem en totes i cadascuna de les ciències i són els que un pensador actual, Emanuele Severino, ha tingut en compte en la resposta que li dedicà al polític portaveu del sentit comú:

No hem d'oblidar que tota gran cultura, també la científica, sempre qüestiona el sentit comú i les conviccions de l'home del carrer. Només amb aquesta condició hi ha cultura i la societat intenta nous camins. Fins i tot en mostrar la cultura que la saviesa comuna és el sentit comú i que l'home que se n'ix millor és el del carrer, àdhuc en aquest cas, sentit comú i home del carrer han estat qüestionats, atès que els arguments esgrimits per mostrar la superioritat de l'home del carrer, no és troben al carrer. Més aviat: ha calgut eixir-se'n del carrer per acabar demostrant que el millor hauria estat no haver-ne eixit... Si tot això no és veritat, tanquem les escoles, de les elementals a les universitàries (tot i començar, potser, per les públiques). Així, és possible que l'esquerra pugui guanyar les eleccions i en un poble de cretins, el cretinisme d'esquerres s'alternarà assenyadament amb el de dretes. (Severino, 1998, p.127)

Es per tot això que no crec en la viabilitat d'una defensa numantina de la filosofia que no faça, simultàniament, els comptes amb totes i cadascuna de les ciències. Ni crec que pugui mantindre's l'educació que s'enteste a no reconèixer el seu lligam secular amb la filosofia. Clar que això, dit així, pot semblar poca cosa més que un prejudici, propi a més de qui nasqué, i ha passat bona part de la vida, abans de l'era digital. A la qual, si no m'equivoco, li agraden poc les idees complicades, carregades de matisos que no defugen la cara inesgotable i ambigua de l'existència, ni les oracions subordinades.

Ni, encara menys, li agrada la intimitat. En aquest aspecte –cal reconèixer-ho– no és tan innovadora i, més aviat, es limita a fer un altre pas d'una llarga tradició cristiano-comunista per a la qual, individu i intimitat són poca cosa: poc més que pecat, culpa i desviació de l'ortodòxia. Allò important, en qualsevol cas, és el col·lectiu i públic. Res estrany, per tant, que les xàrcies –i molt més la mentalitat vigent i majoritària– empenyen al *contacte* continu, a l'exhibició permanent del privat i, sobretot, a evitar la reflexió i el replegament sobre un mateix, no fóra cosa que se'n derivaren atacs de malenconia. La revolució telemàtica ha donat un nou impuls al que en un text, més ambiciós que l'actual i pendent de publicació, en dic *ideal higienista* de l'estereotip del jove «esportista i faldiller», acompanyat òbviament de la corresponent versió femenina i enriquit amb noves aportacions que han superat la duana dels prejudicis socioculturals, com ara la incorporació del jove gai a aquest univers de simplicitat i tolerància, en què si sobra algú és, precisament, la filosofia.

Un intent de comprendre a Wert

Imaginem que entre les raons del ministre Wert per declarar la guerra a la filosofia tal com ho està fent [*l'article va ser redactat el 2014*], figurara la dada, ben contrastable, que representa l'escassa adquisició, no dic d'erudició filosòfica, sinó de cert esperit crític per tal que l'enginyer, l'historiador, el pare de família (per posar alguns exemples) de demà mateix, simplement, de tant en tant almenys, aplicaren a si mateixos certa crítica, auto-experimentaren amb una cura d'ironia, i així, posem per cas, l'enginyer acceptàs una ombra de dubte sobre el que li mana la seua empresa o sobre el que incontrastadament li fou imposat com a valors des del polític, l'historiador sobre el caràcter *públic* de les dades i el pare de família sobre les actituds adoptades en un fill determinat que no sembla que acaben de funcionar. Si l'ombra de dubte es produís, crec que els tres anys que qui fa el batxiller té contacte amb la filosofia, podríem considerar-los ben emprats. Menció especial, pel cert relleu que ha assolit en l'opinió pública, mereixeria la invitació dirigida a l'economia, avui controlada, des dels centres polítics i universitaris més importants del món per partidaris incondicionals de l'anomenada *Teoria convencional*, plenament neoliberal i monetarista, en què noms com el de Keynes i Galbraith no passen de ser deixalles del passat i en què la presència de la història es vol minimitzar front a la matemàtica.

Pensem –i és pensar amb molta generositat!– que el ministre Wert en prendre les decisions que ha pres i que tant perjudiquen els nostres interessos gremials (no veig raó per no referir-me a ells si tothom defensa els seus), hagués comptat amb el fet que l'assignatura no compleix objectius –comptant sempre que l'objectiu fóra crític. Certament, una majoria dels nostres alumnes acaben la secundària sense saber què fer amb –ni encara pitjor, què és– la nostra disciplina. Ni tan sols saben *com* l'han d'estudiar. Ni com ho han fet amb les anomenades Lletres, ni com ho han fet amb les anomenades Ciències. El balanç és sense dubte de desolació. Continuant amb aquest exercici de magnanimitat, podem fins i tot comprendre el ministre. ¿Per què hauríem de mantindre allò que incomoda la majoria i què és incapaç de presentar un balanç del considerat útil? Ara bé, per la mateixa regla de tres, tampoc hauríem d'estranyar-nos que els especialistes, cadascun en el seu cas, no repliquessin la decisió de l'empresa de foradar la terra per allotjar gas, de mantindre l'economia convencional amb totes les conseqüències doloroses que comporta, de la història (i en general de totes les ciències humanes) entestades a no deixar pistes sobre la seua filiació filosòfica, que, al capdavall

també és metodològica, política i, per què no, ideològica. Per bé que aquest sigui un concepte d'ideologia que, a diferència d'aquell altre tradicional, no il·lumina el procés prèviament, prevenint tots i cadascun dels seus moviments a la manera d'una *forma* o *idea* exemplar, sinó des del seu final en què la idea s'improvisa al final i a correu, mentre confereix un aire de respectabilitat, ordre i càlcul a allò que, en origen, no ha estat sinó adició acumulativa de disciplines orientades per una vaga utilitat a conformar... el dia de demà. I és ací que ja no podem continuar confiant amb el Sr. Wert. A l'igual que, a jutjar per les seues obres, tampoc ho hem pogut fer amb cap de les polítiques educatives anteriors de les diverses lleis i decrets des de la meitat dels anys 80 ençà. De manera que hi ha consens en allò de témer la filosofia, o menysprear-la. Per a uns, no ens esforcem prou per fer-nos entendre; per a altres, estem superats i sobrem. Fem front a la primera de les dues objeccions.

Insolidaritat quotidiana

En primer lloc, sempre m'ha sorprès que nosaltres, filòsofs suposadament, ens hàgem de fer entendre per part de la nostra audiència de manera espontània, sense haver de vèncer cap obstacle. Si això fóra possible, seríem els primers en agrair-ho, però som suficientment realistes per saber que no és tan fàcil. Com es despenia poc abans del text de Severino, la filosofia, no menys que la ciència, exigeix un distanciament –no una destrucció, ni una expulsió– del sentit comú i de la imatge natural del món, qui sap, fins i tot, si no acaba per discutir el caràcter arbitrari de la línia divisòria entre la naturalesa i l'artifici, junt a altres principis tan «inamovibles» fins ahir mateix com l'extensió, tret definitori de la matèria, o l'«alteritat» entre matèria i energia. Opinions que, certament, continuen formant part en no poca mesura de l'anomenat «sentit comú», per bé que forme part de l'essència d'aquest el fet de deixar conviure al seu interior posicions contraposades i incompatibles, encara que no necessite ser-ne conscient almenys en la seua vessant més aparent i mundana. Així no és res estrany que ens topem amb companys de física que, però, continuen fent com si ningú hagués discutit mai l'hegemonia del sentit comú i, conseqüentment, hom pogués continuar *fent com si* matèria fos igual a extensió, o *com si* matèria i energia estiguessen condemnades a ser *dues* en qualsevol circumstància. Evidentment que no atribuis aquest comportament al fet, completament improbable, que mai no n'hagen estat informats per part de les institucions educatives a les quals assistiren. No, la cosa és més subtil i cal atribuir-la a la convicció –part també de l'anomenat «sentit comú»– que hom, tot i haver estat informat, continua fent com si l'afirmació no afectara el dia a dia. D'aquesta manera, els professors especialistes, no filòsofs i que pertanyen a les ciències o a les lletres, la qual cosa resulta indiferent a aquestes alçades, poden seguir el seu programa sense mirar massa al sòl minat sobre el que caminen, exposats, però, inevitablement que l'anacronisme de la seua posició que en un moment els ha permès navegar sense entrebancs, en altre, en canvi, acabe per passar-los factura. No cal dir que trobaríem exemples en totes i cadascuna de les assignatures impartides a les nostres escoles.

Al preu assenyalat, elles són *fàcils* d'entendre, nosaltres no. Ens entossudim a furgar en els aspectes més ambivalents de la vida i el resultat és que som incapaços d'elaborar un saber de definicions i d'esquemes, transmissible en un tres i no-res, sense tensió i, avorridament amb tota probabilitat, però sense aquella *moira* específica atorgada a nosaltres que, entre altres trets característics, no ens permet mai donar una tasca per acabada, ni, encara menys, poder anar-nos a casa a la fi del dia deixant el nostre pro-

blema a l'aula fins l'endemà. Tant a la novel·la de Kazantzakis com a la versió cinematogràfica de Scorsese –parle òbviament de *L'última temptació de Crist*– Crist, només baixat de la creu, pregunta a l'àngel, inquietant des del principi: «què farem ara dels altres que continuen al Golgota?». I l'àngel, en una resposta gens angelical, respon: «tu tira endavant». Sobra dir que ací l'actitud filosòfica, i també divina, la representa la preocupació de Crist, mentre que l'actitud científica, i escabrosament terrenal, la representa l'àngel enviat –com palesarem més endavant– no pel cel, sinó per l'infern. El qual, però, mentrestant, va revestit de la més familiar normalitat: un poquet d'egoisme, un altre d'inconsciència, mentre un procura no mirar massa cap als costats.

No és això la seguretat, l'equilibri i la salut, fins i tot? Difícil de rebatre, per bé que, en aquest cas, hauríem de completar dient que la filosofia cau de banda de la malaltia i el desassossec. I la millor manera de no aconseguir entendre-nos seria la de voler-nos entendre sense cap esforç i amb la garantia plena que el viatge serà curt, confortable i amb l'èxit assegurat.

Trist favor, d'altra banda, el d'una pedagogia centrada tant en la facilitació de continguts, fins i tot al preu de posar en perill l'interès que *a priori* poguessin contenir. Entenem, d'altra banda, que en adoptar aquesta pedagogia, la nostra expulsió del fòrum estigui pròxima. La filosofia és un gènere tràgic, en el sentit que seria la primera en voler-se fer entendre fàcilment, però també és la primera en reconèixer que l'eliminació de l'element ambigu acaba amb totes les seues possibilitats, a més, és clar, d'ignorar la sal de la vida.

Amb el que he dit, crec que queda també contestada la segona objecció. Em limitaré a recordar Leopardi que als anys 30 no s'estava de dir:

Crec i accepte la profunda filosofia dels diaris, que, matant, tota altra mena de literatura i d'estudi, sobretot si és difícil i desagradable, són mestres i llum de l'època actual...

Amic meu, aquest és un segle de nens, i els pocs homes que queden s'han d'amagar per vergonya, com aquell que caminava tot dret en el país dels coixos. I aquests nens volen fer en tots els àmbits allò que a les altres èpoques han fet els homes. I a més a més com ho fan els nens, de sobte i sense cap treball de preparació. És més, pretenen que el grau al qual ha arribat la civilització i que l'índole dels temps presents i futurs els dispense, a ells i als seus successors, per sempre més, de tota necessitat de suar i d'esforçar-se gaire per adaptar-se a les coses... Però, ¡visca l'estadística! ¡Visca les ciències econòmiques, morals i polítiques, les enciclopèdies portàtils, els manuals i les múltiples i boniques paraules creacions del nostre segle! ¡visca el segle deneu!, que potser és pobre en coses, però molt abundós i ric en paraules. (Leopardi, 2001, p. 271-272)

Quaranta-cinc anys després, el Nietzsche d'*Aurora* encara ho deia més sintèticament: «diners i opinions, quan ja no creieu en la filosofia» (af. 206). Més clar, aigua.

Referències

- Alain (1986) *Propos sur l'éducation, pédagogie infantine*. Paris, PUF.
- Croce, B. (1996) *La filosofia della pratica. Economica ed etica*. Napoli, Bibliopolis.
- Emerson, R.W. (2001) *Ensayos*. Madrid, Austral.
- Ehrenzweig, A. (1973) *El orden oculto del arte*. Barcelona, Labor.
- Galimberti, U. (2007) *L'ospite inquietante, il nichilismo e i giovani*. Milano, Feltrinelli.
- Gentile, G. (2003) *Genesi e struttura della società*. Firenze, Le Lettere.

- Leopardi, G. (2001) «Diàleg de Tristany i d'un amic», a *Obretes morals*. Barcelona, Destino [Col.lecció El Trident, 72].
- Mann, T. (1978) *Consideraciones de un impolítico*. Barcelona, Grijalbo.
- Petroni (1988) *Satiricó*. Barcelona, Quaderns Crema.
- Rubert de Ventós, X. (1981) *Per què filosofia?*. Barcelona, Edicions 62.
- Severino, E. (1998) *Il destino della tecnica*. Milano, Rizzoli.

La crisis de la educación como crisis filosófica

Resumen: Normalmente, los profesores actuamos como si pudiésemos evitar la respuesta a cuestiones del siguiente tipo: «qué es una lección». O «si existe una diferencia significativa entre la escuela secundaria, las escuelas especializadas o la universidad». O también «qué hay que enseñar primero, como fundamento de todo lo demás y qué después». Las respuestas, o no respuestas a estas cuestiones, implican decisiones filosóficas de primer orden. Ignorarlas comportaría consecuencias en el conjunto del proceso de maduración y formación. De alguna manera, sufrimos en nuestro trabajo, un día tras otro, las presiones propias de factores tan modernos como la especialización científica, la división del trabajo o el elitismo político. En cualquier caso, atendemos poco al legado de la tradición filosófica. Por el contrario, en este artículo se pretende desmostar lo poco que ayuda la siempre activa y creciente separación entre las ciencias formales, naturales, humanas y sociales, de un lado, y la filosofía, por el otro. Igualmente sucede cuando se trata de relaciones en el ámbito de los negocios, la política o las relaciones humanas cotidianas. Se pretende explicar la necesidad superior de la filosofía para combatir la burocracia, que gradualmente abandona el papel de medio que teóricamente habría de servir a nuestros objetivos, para convertirse en un objetivo en sí misma.

Palabras clave: Escuela secundaria, filosofía, familias, nihilismo de la juventud, burocracia educativa

La crise de l'enseignement comme crise philosophique

Résumé: Habituellement, les professeurs agissons comme si nous pouvions éviter la réponse aux questions du type: «Qu'est-ce qu'une leçon? Ou bien: «Y a-t-il une différence significative entre l'école secondaire, les écoles spécialisées et l'université?» Ou encore: «Que devrait-on enseigner en premier, comme fondement du reste, et après?». Le point de vue de l'auteur est que les réponses, ou les non-réponses, à ces questions impliquent des décisions philosophiques de tout premier ordre. Les ignorer comporterait des conséquences pour l'ensemble du processus de maturation et d'enseignement. D'une certaine manière, nous souffrons dans notre travail, quotidiennement, des pressions propres de facteurs aussi modernes que la spécialisation scientifique, la division du travail ou l'élitisme politique. Dans tous les cas, nous répondons peu au legs de la tradition philosophique. Ici, par contre, nous nous efforçons pour démontrer le peu que nous aide la séparation toujours active et croissante entre les sciences formelles, naturelles, humaines et sociales, d'une part, et la philosophie, de l'autre. Cela se produit aussi quand nous parlons de relations dans le domaine des affaires, de la politique, ou des relations humaines quotidiennes. Par conséquent, nous prétendons expliquer la nécessité supérieure de la philosophie pour combattre la bureaucratie, qui abandonne petit à petit son rôle de moyen qui, théoriquement, devrait servir nos objectifs pour devenir un objectif en elle-même.

Mots clés: école secondaire, philosophie, familles, nihilisme du jeune, bureaucratie éducative

The crisis of education as a philosophical crisis

Abstract: Usually, we teachers find ways of avoiding certain questions rather than answering them. What exactly is a lesson? What fundamental differences exist between the objectives of secondary schools, specialist schools and universities? And what should we be teaching or learning first, as the basis for everything that comes behind? This article proposes that the only way to answer these questions—or understand what can't answer them—is by engaging in a basic process of philosophical enquiry. To ignore the questions can only have negative consequences for the process of maturity and education that our educational institutions are supposed to offer. But instead, in our daily work as teachers, we become sufferers of the pressures of the modern world, the premium on scientific specialization, the division of labour between those who are more or less skilled and various strains of political elitism. Instead of recovering a tradition of philosophical enquiry to deal with this reality, we hurry to bemoan the widening gulf between the formal, natural, human and social sciences and to protest that philosophy is an inadequate means to deal with this. The same thing happens when we discuss business, politics or everyday human relations. For these reasons, the article emphasizes the importance of using philosophical enquiry as a means to battle bureaucracy and to help us understand our objects of study rather than simply letting it become one more object itself.

Key words: secondary school, philosophy, families, young people and nihilism, educational bureaucracy